

AGUSTIN KARDABERAZ
(*Hernani 1703-Genova ?? 1770*)

Donostia, 2003-XI-27

*Joxe Joan Gonzalez Txabarri,
Gipuzkoako diputatu nagusia*

Koldo Mitxelena handiak, 1960an esan zuen bezala, «Resulta sorprendente que, mientras en el País vasco-francés personas bien dotadas de talento y de saber desarrollan en el siglo XVII un movimiento literario importante aunque reducido casi al campo religioso, no se encuentran a este lado de los Pirineos más que traductores de catecismos que, a pesar de recurrir a cada paso al préstamo y al calco literal, parecen haber tropezado con muchas dificultades en su tarea» (Michelena, Luis (1960), *HLV*, 63. or.).

Beraz, Gipuzkoan hitz egiten diren hiru euskalkiek ez zuten ibilbide sendorik egin XVII. mendean barrena. Aurreko uzta, XVI. mendekoa, alegia, hitz gutxitan bil daiteke: errefrau-bildumak. Horra hor, XVIII. menderarte gure lurraldean hitz egiten diren euskalkiek mundu idatzian urratua zuten bide laburra. Eta bide labur honek bi kezka nagusiri erantzuten dio: bata, erlijiosoa; bestea linguistikoa.

* * *

Gauza jakina da Eliza, goi-mailako elizgaiez jarduteko latinaz baliatu zela, artean hizkuntzarik seguruena zelako: latina hizkuntza landua zen, arautua, finkatua eta goi-mailako elizgai horietaz ziharduten guztiek ezagutzen zutena, baina kristau-herriari zuzentzeko, ordea, herri-hizkuntzak hobetsi ziotuen: kristau bakoitzari bere hizkuntzan eman behar zitzaion elikagai izpirituala. Sasoi haietan latinaren eta herri-hizkuntzen artean izan zen lehian, Elizaren jarrera herri-hizkuntzen garapenaren mesedetan izan zen. Honela, Erreformaren eskutik etorri zen hitz-lauz egindako euskarazko lehen liburua, XVI. mendean; eta Kontrarreformaren eskutik etorriko zen XVII. mendean euskaraz idatzi zen ia dena, guzti-guztia ez, baina bai gehiena. Katolikotasuna sendotzea zen testugile haien asmoa, eta hartzaileengan egarri izpirituala sustatzera edo egarri izpiritual hori asetzera bideratu zituzten beren obrak. Jomuga horrekin sortutako testuek, beste egitekorik ere bete zuten: euskara idazketara eramatea; zehazki, euskal prosa idatziaren eratze-proze-

suaren hastapena Erreformak eragindakoa da; gero, kontraerreformak sustatutako testugintzak bideratuko du prozesu hori. Haatik, euskalki desberdinen parte hartzea ez zuen berdina izan: XVIII. mende arte ez zuten ekarri han dirik egin Hegoaldeko euskalkiek.

Hizkuntza bera ere kezka eta interesgune dela esanda. Zehaz dezagun. Herri-hizkuntzak latinaren pareko bihurtu behar dira; eragiketa hori, berriz, herri-hizkuntzak hizkuntza landu bihurtuz buru daiteke bakar-bakarrik. Herri-hizkuntzazale haiek, orduan, hainbat ekimenen bidez helburu hori eskuratzerantz bideratzen dira: herri-hizkuntzen apologiak zabaltzen dituzte lau haizetara, herri-hizkuntzen gramatikak egiten dituzte, idazle greko-latindar klasikoek landutako goi-estiloaren pareko estiloa norbere hizkuntzan lortzeko bide-erakusle diren poetikak eta erretorikak... Herri-hizkuntzatik hizkuntza landurako jauzia egiteko bitarteko dira ahalegin horiek denak. Herri-hizkuntzen aldeko apustua ez zen goizetik gauera erabaki: luzaroan iraun zuen latin edo hizkuntza landuaren eta herri-hizkuntzen arteko tentsioak, baina poliki-poliki herri-hizkuntzok ordu arte latinak betetako barrutiak hartzen joan ziren.

* * *

Garaiak erakutsitako kezkekin bat eginez, hainbat ekimen burutu zen euskara lizkuntza duinen irresuman kokatzeko. Ekimen horien artean bada Gipuzkoa honetatik egindakorik. Hala, Juan Martinez de Zaldibia batxillerak idatzitako *Suma de las cosas cantábricas y guipuzcoanas* datorkit burura, Gipuzkoako lehen historia honetara euskarari buruz zuen ikuspegia dakarrelakoa. Tolosar honetaz gain, nola ez, Esteban de Garibai arrasatearra aipatu nahi nuke, bi arrazoirengatik gainera: batetik, euskara gramatika iragazitik pasatu gabe atzematean, ez diolako aparteko zailtasunik ikusten gramatikadun bihurtzeko; izan ere, erregeladun hizkuntzatat dauka euskara, latinak baino gutxiago dituen arren (gaizki ikusten ez duen ezaugarria, bestalde); eta bestetik, errefracuen biltzaile aparta delako merezi du aipua. Bi alderdiok elkarri hertseki loturik daude; izan ere, muin-muinean hizkuntza-eredu arautua, erregeladuna, kanonikoa eraiki behar baita latinarekin norgehiagokan sartzeko. Villalon-ek 1558an dioenez,

«todos cuantos hacen cuenta de las lenguas y de su autoridad dicen que la perfección y valor de la lengua se debe tomar y deducir de poder ser reducida a arte; esto es, de pasar por la descripción gramatical».

Garibaik badaki hori, eta horregatik ikusi nahi luke egina euskararen gramatika bat. Garibai, halaber, literatura paremiologikoa berreskuratu nahi duen lehen Errenazimenduko tradizio humanistan txertatzen da. Korronte poetiko-humanisten barnean, literatura paremiologiko honen eginkizuna da hizkuntzaren erabilera naturala ahalbidetzeko tresna egokiak ematea.

* * *

Noan hartu dudan abiapuntura: XVI-XVII. mendeetan Hegoaldeko euskal testu apal eta urriak kezka erlijioso edo linguistikoari erantzuten diote beraz; kezka linguistikoari, gainera, gehienetan gaztelaniaz heltzen diote. Dena den, hizkuntza baten duintasuna beste hizkuntza batean adieraztea eta azaltzea ez da izan euskaldunon bekatua bakarrik, ez da izan euskaldunon ondare pribatua soilik. Egia da; erdaraz egindako euskararen lehen apologiak baino bi mende luze lehenago, Dantek berak XIV. mendearen hasieran *De vulgari eloquentia* idaztean, latina hautatu zuen herri-hizkuntzaren gorespena egiteko. Seguraski, gertatzen zaiena honakoa da: idazteko beren kultura hizkuntza hautatzen dute eta gosten duten hizkuntza ez daukate maila horretan.

Kezka erlijioso eta linguistiko berdinei erantzuten jarraitzen dute XVIII. mendean ere, Jesusen Lagundiko Aita Larramendi, Aita Mendiburu eta Aita Kardaberaz mendean ere. Kezka erlijiosoak bizi-bizirik dirau eta kezka horri helduz esango dituzte sermoiak eta idatziko liburuak. Baina, orain, liburu horiek XVII. mendeko *katixima itzultzaile* haien maila gaindituko dute, gipuzkerazko prosaren eraketan urrats nabarmena eginez. Eta kezka linguistikoak ere bizi-bizirik dirau. Artean, euskarak erabil-eremu landuetatik kanpo jarraitzen du, ez du oraindik eta behin betiko garaitu herri-hizkuntza / hizkuntza landua borroka. Borroka horretan jarraitzen dute XVIII. mendean ere, hizkuntza duina, landua eta besteen parekoa eskuratu nahian. Kezka linguistikoa kezka erlijiosoaren menpe dago aipatu josulagunengan. Aita Larramendik euskara duinean egindako prediku eta irakaskuntza erlijiosoa nahi du. Jomuga erlijioso hau da, euskara goastera, sustatzera eta aztertzer daramana. Eta jomuga horri esker, jaioko da, besteak beste, euskararen lehenbiziko gramatika. Garibaik hain zaila ikusten ez zuen eginkizunari, azkenean (bi mende igaro baitira) iritsi zaio ordua: Aita Larramendiren *El imposible vencido. Arte de la lengua Vascongada* (1729) da argitaratzen den lehen euskal gramatika. Horra «Ezina egina»

Beraz, Aita Larramendik euskara go스테az gain, aztertu eta sustatu egingen du. Sustatzearen eremu honetan lekutuko nuke hainbat euskal liburu argitara ematea. Alderdi honetatik zorretan dira berarekin, beste zenbaiten artean, Aita Mendiburu eta Aita Kardaberaz. Aita Larramendiren ildoan, Aita Kardaberaz testugintza behar erlijiosoak piztera eta asetzer bideratuko da. Bazen beharrik! Izan ere, haren obra erlijiosoa ez zen zokoratuta gelditu liburutegiren bateko apaletan; aitzitik, asmo erlijiosoarekin idatzi zituen hainbat liburu behin baino gehiagotan argitaratu ziren. Asmo horrekin hezurramitutako liburuen ekarria, bestalde, ez zen hor gelditu: euskara idatziaren historiaren atal ere badira. Historia horretan gipuzkeraren eraketa-prozesuaren parte dira, maila askoz apalagoan, baita bizkaierarena ere, Kardaberazek dotrina bat bizkaieraz idatzi zuen neurrian. Eta kezka erlijiosoari erantzuten dion obrarekin batera, kezka linguistikoari erantzuten dion obra nagusi bat ere utzi digu Kardaberazek: *Eusqueraren Berri Onac: eta ondo escripticeco*,

ondo iracurteko, ta ondo itzeguiteco Erreglac. Izenburua aski esanguratsua da: euskara duina erabiltzeko arauak, euskara landua, dotorea, beste hizkuntzen parekoa.

Kardaberazen jaiotzaren hirugarren mendeurrena betetzen dela eta, Deustuko Unibertsitateak eta Euskaltzaindiak prestatu duten Jardunaldi honetako egitarauak gizona eta haren obra aztergai hartu dutelarik, Kardaberaz euskalgintzaren historian lekutzeko aukera emango digute.

Euskararekiko atxikimendua dugun euskaldunok haiekin dugun zorren zati bat kitatzeko aukera ere izango dugu Jardunaldi honekin. Izan ere, euskararen normalkuntza nahi dugunok, euskara noranahi naturaltasunez hedatua ikusi nahi dugunok, asko zor diegu gipuzkoar idazle aitzindari haiei, euskara kultura hizkuntza bilakatzeko ibilbide luzean urratzaile nabariak izan zirelako. Ordezkatzen dudan Erakundeak, Gipuzkoako Foru Aldundiak, pozik ikusten du aitzindari haiek abian jarritako egitasmoek utzi dutela uzta oparoa. Beraz, haiek orduan izan zuten ikusmena izaten asmatuko al dugu aurrerantzean ere.